

Драги Господин Василев,

Не успях да препиша целия разказ, защото снощи започнах да не виждам — очите ми се умориха. Сега изпращам точно половината. Другата половина ще препиша пооще. Не ми се сърди.

Твой

Е. Станев

Представените тук материали от архива на Владимир Василев имаха за цел да посочат най-бегло основни черти от личността и творческата дейност на редактора на „Златорог“ и главно — отношението към него на част от сътрудниците на списанието — известни български писатели, поети, театрални дейци, чуждестранни изследователи на нашата литература. По-нататъшните проучвания както на архивните материали, така и на периодичния печат вероятно ще допълнят с много нови данни представата за една от най-сложните и противоречиви фигури в българското литературознание и критика.

ХРИСТО БОТЕВ И ХРИСТО СМИРНЕНСКИ НА АРАБСКИ

ЛОТОС БОРАДЖИЕВА

За Ботев е написано много повече, отколкото е съчинил самият той. Ще добавя нещо, което досега не е споменавано — как звучат стиховете на Ботев на арабски.

Стиховете му са преведени на арабски от сирийския поет Ахмад Сюлейман ал-Ахмад, роден на 1. I. 1926 г. в Латакия — Сирия. Той е лауреат на международната Ботевска награда за 1981 г., изтъкнат писател и общественик, критик и есеист, професор по съвременна арабска литература в Дамаския университет. Защитил е докторат по литературна социология в Сорбоната и докторска дисертация в Съветския съюз. Ал-Ахмад е голям приятел на България, посветил ѝ е много стихове, написал е книга за Георги Димитров, превел е редица български автори.

Как Ботевите стихове достигат до Сирия? И защо именно в Сирия? Човек трябва да познава историята на тази страна, голяма, колкото нашата, страдала от турския гнет четири века, патила и от френския колонизатор, принудена да се брани и диес от израелския агресор, за да даде точен и определен отговор на този въпрос.

Първото издание с Ботеви стихотворения се появява в Дамаск през 1956 г. в поредицата „Култура за народа“. То е направено от френския превод, отпечатан в София през 1954 г. Озаглавено е „Хайдутски песни“.

През 1967 г. излиза и второто издание със заглавие „Поemi за човека и свободата“. В него са поместени същите стихове, както и в първото. И макар че е отбелязано, че са преведени от българския оригинал, те с нищо не се различават от предидущите преводи. Същото се отнася и за следващите две издания, за които ще стане дума.

„Не може да умре“, това е заглавието на стихосбирката, обединила творбите на Ботев и Вазов. В предговора Ал-Ахмад казва: „Двама псети, с които започва българската литература.“ Това издание се появява през 1977 година. Споменавам за него, защото то съдържа същите стихотворения, които са поместени и в предишните две.

След 7 години, през 1984 г., излиза следващото издание с Ботева поезия — със същото съдържание и обем. Разлика има само в увода. Заглавието му е „Христо Ботев идеолог и предводител на националноосвободителната революция“.

Във всички посочени издания са включени 18 от 20-те Ботеви стихотворения. Не са включени само „Защо не съм?..“ и „Послание“.

Ще проследя как са адаптирани на арабски език заглавията на преведените творби, защото от превода на някои от тях, могат да се открият черти от арабската народопсихология. Но предварително искам да отбележа, че преводачът не е съблюдавал реда, по който са подредени творбите в различните Ботеви издания.

Започваме с „Хайдутин. Баща и син.“ На арабски това заглавие е опростено. Предадено е с една дума: „Хайдук“. Веднага трябва да посоча, че на арабски такова понятие не съществува. Това не оправдава напълно преводача, защото така преведено, заглавието на Ботев означава „крадец“, „разбойник“, а не „народен закрильник“, „отмъстител през турското робство“. Наистина в първото издание под линия е обяснено значението на тази дума, но защо в третото е поправено на „хайдут“, а в последното грешката е повторена? Наистина разликата е само в една буква, а може би и аз се отнасям съвсем пристрастно. И все пак ми се струва, че както е превел понятието „хайдутин“ в „На прощаване“ — „революционер“, „въстаник“ — така би трябвало да го преведе и в посочената стихотворна творба.

Преведени буквално заглавията „Майце си“ и „Ней“ означават „Към майка си“ и „Към нея“. Споменавам това не само заради факта, че изразяване на дателен падеж по този начин не съществува в арабски език, но и за да изкажа мнението си, че поезия трудно се превежда, а най-вече Ботевата.

Следващото заглавие е „Страник“. То е преведено „Завръщането на емигранта“, като е придружено със следното обяснение: „По време на турското владичество българските младежи са емигрирали в Румъния и Сърбия, които тогава са били свободни, за да обезпечат средствата за препитанието си, за да си поемат свободно въздух. Някои от тях са станали революционери и са се борили за независимостта на страната си; други обаче са се завърнали в България и са се примирили с робството. Тези язвителни стихове се отнасят именно към тях.“

Отношението на поета преводач Ал-Ахмад към такива емигранти според мен е изразено и в употребата на една форма, по-малко известна за „добре дошъл“, вместо общоприетата, която буквално означава „да бъдеш като член от семейството и всичко да ти е леко“. Иначе и двете означават едно и също; само нюансът е друг.

„Зададе се облак темен“ е преведено съвсем кратко — „Буря“. Повод за подобна замяна на заглавието дава употребата на същата дума от първия стих, както и съдържанието на цялото стихотворение.

Особено интересна е следващата очебийна промяна. „Пристанала“ в арабски превод е „Похищение, отвлечение“. Това е съвсем оправдано, защото в арабските страни не е възможно девойка сама да отиде, без знанието на майка си и баща си при своя избранник. Там обикновено момъкът сам трябва да поиска ръката ѝ, най-често това правят родителите му. Промяната в заглавието обаче не води до изменения в съдържанието на стихотворението.

Следващата трансформация при превода от български на арабски е напълно обяснима. Става въпрос за заглавието „Гергьовден“, преведено „Празникът на Свети Георги“. Този чисто християнски пролетен празник, свързан със специфични народни обичаи, не съществува в мюсюлманските страни, каквито са и арабските, макар в тях част от населението да е християнско.

Последното стихотворение, на което искам да обърна внимание, е „На прощаване“. То е и последното по ред в разглеждания превод. И това според преводача е съвсем логично, защото той го е озаглавил „Прощаване“, „Изпращане“.

Както споменах, Ал-Ахмад не е включил в изданието на Ботевите стихотворения „Защо не съм?“. Според мен то му се е сторило малко несериозно още съвсем самото си начало: „Ех, че ода би направил на баба си за хурката!“ Освен това има и редица имена на писатели, като Пишурката, Сапунов, Владикин и др., които не са съвсем познати и на болшинството български читатели. И трудно би било да се дават пояснения под линия за тях. Тук трябва да се вземе предвид и аудиторията, за която са предназначени преводите. Но това е само на пръв поглед, а в действителност „това стихотворение е литературен манифест на поколението от 70-те години, което идва с нова обществена програма, поставено е на преценка литературното дело на представителите на едно поколение, на хора с различни възможности, но в една възрастова група.“¹

¹ Д. Л е к о в. Литература—общество—култура., С., 1982, 63—64.

Тези подробности едва ли са били известни на Ал-Ахмад, а и цитираната книга е излязла много по-късно от неговия първи превод.

А „Послание“, което е посветено най-вероятно на Иларнон Макариополски, е пропуснато, може би заради критиката на висшето духовенство.

Няколко думи за самите преводи. Преди всичко ще обърна внимание на това, как разбира самият Ал-Ахмад малкото по обем стихотворно творчество на Ботев. „Поезията — казва той — е изкуство на търсачи и изследователи, които свързват настоящето с бъдещето. Говоря с Вас за поезията, а не за нещо, което блясти, а не е злато, говоря за поезията, а не за жертвите на възбращението. Името на Ботев нареждам наред с имената на Пушкин, Байрон, Виктор Юго, Назъм Хикмет, Маяковски — всички те са били обречени на изгнание.“

Ахмад ал-Ахмад като че ли чете мислите ми. „В нашия живот, в стълкиването ни с тиранията и несправедливостта — казва той — в дългата ни и продължителна борба, всичко това, което възпява Ботев е това, към което призовава, или онова, което обрисова и представя. И не са ли кърджалиите, чорбаджиите и сердарите еднакви и за българския, и за арабския народ?“ За това и стиховете на Ботев са нужни на арабите, защото „жили борбата и с стълпки бързи върви към своя свещен конец.“

В най-общи линии Ботев е преведен на арабски не лошо. Преводачът сравнително добре познава българския език и литература.

Ще посоча конкретни примери. Стиховете, които Христо Ботев поставя за мото на стихотворението си „Гергьовден“, не са от Язиков, а от Пушкин. Така са представени те и в арабския превод.

Ал-Ахмад счита, че е задължен да обясни кой е Хаджи Димитър и защо именно нему е посветено стихотворението. Веднага след заглавието с дребен шрифт може да се прочете следният коментар: „Хаджи Димитър е загинал на един връх на Стара планина през месец август 1868 г. Турците, които са били 20 пъти по многобройни от неговата дружина, са го обкръжили. Народът обаче не е могъл да повярва, че той е мъртъв. Легендата гласи, че Х. Димитър е все още жив и продължава да се сражава с врага.“

Изразът „писано още шарено“ Ал-Ахмад предава „хубаво като картина“. А ако беше превел буквално думите „писан“ и „шарен“ би се получила комична картина.

Арабският език е много богат. В него можем да открием безброй синоними за „лъв“, „камила“, въобще за всичко онова, свързано с пустинята, с бита на бедните, но изразите му средства се оказват недостатъчни, за да отразят колорита на Ботевия език. Така например всички обръщения към майката, които Ботев е употребил: „мале“, „майци си“, „майно льо“, „майко“ са предадени само с думичката „ум“ — „майка“. Същото се отнася и за „баща“. И в трите стиха — „турци тейка уби-ха“, „баща скоро ще станеш“ и „дали са татка хванали“ — неизменно срещаме „аб“ — „баща“.

За „бог“ и „аллах“ на арабски съществуват две отделни думи — „рабуи“ и „алла“. Но прави впечатление, че и в „О, мой боже, правий боже“, и в „глас божий — глас народен“, и в „бой се от бога, почитай царя!“ Ал-Ахмад е предпочел думата „алла“. От една страна, това показва арабската народопсихология, а от друга — така преведени, стиховете звучат по-поетично.

И още един пример. Заветните Ботевии слова „Свобода или смърт юнашка“ са преведени „Живей свободен или умри геройски“. Смыслът не е променен, но това вече не е Ботев, а Ахмад Сюлейман ал-Ахмад.

Ограничавам се само с някои специфични особености на превода от български на арабски, защото това е тема за отделно проучване.

Ал-Ахмад е превел стиховете от френски, затова ще сравня знаменитото четиристишие:

Настае вечер — месец изгрее,
звезди обидят свода небесен;
гора зашуми, вятър повее,
Балканът пее хайдушка песен!

По-лаконично, живо и въливащо не би могло да се опише една природна картина.

Ето как звучи това четиристишие в буквален превод от арабски:

Ето спуска се нощта (вечерта)²

² Първото значение на употребената рима „лейл“ е „нощ“, но може да се преведе и „вечер“.

а небето бавно (постепенно)³
започва да се изпълва със звезди.
Гората шуми,
лекият ветрец подухва,
целият Балкан пее
химна на хайдутите!

Посочвам само единичен пример, чрез който искам да покажа, че Ботев като творец е неповторим.

* * *

В своето изследване не съм си поставила за цел да правя литературен портрет на големия наш поет Христо Смирненски, с чието творчество започва нова епоха не само в поезията, но и в литературата ни. Новаторството на Смирненски е в пряка връзка с литературния контекст на времето, в което живее и твори. Затова ще се спра на един въпрос, който не е разглеждан досега, а именно — къде, кога, какво и как е преведено от него на арабски език.

Преди това искам да отбележа, че културният диалог между отделните страни се осъществява чрез превода. Това е така, защото както отбелязва проф. Боян Ничев: „Всяка литература се самопознава чрез това, което значи за другите, за света. Никоя литература не съществува в себе си и за себе си.“⁴

Като потвърждение на гореказаното е излязлата през 1984 г. в Сирия от издателство „Джумхурия“ (Република) книжка с творби от Христо Смирненски „Пролетта на робите“. Нейн преводач е Михаил Анд, превел 29 стихотворения от големия поет.

Защо именно най-напред в Сирия е преведен Смирненски, като се има предвид големият брой на арабските страни? Причините според мен са няколко. Ще се спра на три от най-важните:

1. Всеки един народ има свои поети, и в Сирия те не са малко, но тъй като поезията и въобще литературата е нужна както въздуха и хляба, своето не винаги е достатъчно и затова се черпи от другите литературни съкровищници.

2. Другата, не по-малко важна според мен причина е тази, че със Сирия имаме сходна историческа съдба, което не може да не оказва влияние и върху литературите. Поради това тъкмо в Сирия са преведени най-много български автори.

3. Смирненски най-добре може да бъде преведен от човек, който е живял в неговата родина, запознат както е с нейната история, така и с настоящето ѝ и, разбира се, трябва да притежава и литературни заложби.

Такъв е преводачът Михаил Анд. Той е роден през 1936 година в село Ал-Машта, Тартуска област, в Сирия. Сам поет и литературовед, той учи български език, история и философия в София. Постоянен редактор е на списание „Път към социализма“. От 1970 г. активно се занимава с преводи на българска литература. От неговото перо са излезли в превод на арабски „Староплаинските легенди“ и „Албена“ от Йордан Йовков, трите пиеси на Николай Хайтов и неговите „Диви разкази“, „Герациите“ и други разкази от Елин Пелин, безброй приказки за деца и много други.

Книгата, която съдържа избрани стихотворения от Христо Смирненски, се състои от 110 страници, от които десет са предговор. Този път М. Анд не дава свой предговор, а превел част от написаното от Минко Николов — един от най-добрите изследователи на Смирненски. Това той е направил, струва ми се, за да има книгата по-голяма стойност, тъй като знае какво представлява Христо Смирненски за българската литература.

Ще проследя как са предадени някои заглавия на преведените творби. Общо взето, те са изтъкувани правилно, изключение правят само някои от тях, и то не поради незнание на езика и ненамиране на точен еквивалент, а вследствие липсата на съответните словоформи в арабски език.

Сборникът започва със стихотворението „Първи май“. Споменавам за него не защото има някаква грешка, а тъй като революционната тема „се настанява категорично в поезията на Христо Смирненски от май 1920 г., когато в „Червен смях“ е отпечатано стихотворението „Първи май“ —

³ За да се получи исканата дума, преводачът е добавил изразът „капка по капка“, който може да се преведе и като „бавно“, „постепенно“.

⁴ Б. Н и ч е в. Балканското литературно съжителство. — Панорама, 1988, кн. 3, с. 202.

след него ще се явят всички останали най-популярни творби на поета⁵. Едно такова съвпадение не може да не направи впечатление. Искам да добавя също, че са подбрани стихотворения, писани в периода от 1920—1922 година.

Стихотворенията „Пролетарий“ и „Работник“ следват едно след друго. Както в български, така и в арабски език думата „пролетарий“ е от чужд произход, означава: „В капиталистическото общество — наеман работник, лишен от средства за производство.“⁶ Много често на арабски тази дума се превежда като „работник“, както е в лозунга „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“ В случая обаче М. Аид възприема чуждата форма, за да се отличава това стихотворение от следващото, което носи заглавието „Работник“. Не би било правилно две поредни стихотворения да бъдат озаглавени по един и същ начин.

На арабски съществува само една форма за „ние“ — арабите нямат формата „ний“ както е при нас, която да се употребява в разговорната или стихотворната реч. Затова и намираме стихотворението „Ние“ в арабски превод. Но това е подробност, която едва ли има значение за който и да било арабин. По-важното е, че съдържанието е предадено съвсем точно.

Следващото заглавие, което прави впечатление, е „Каменарче“ — на арабски е преведено „Малкият каменоделец“. Друго заглавие, в което допълнително е добавена думата „малък“, е „Братчетата на Гаврош“ — „Малките братя на Гаврош“. На арабски съществува такава категория умалително съществително, но ако М. Аид беше употребил форми като „братчета“ и „каменоделче“, не би звучало съвсем по арабски.

Заглавието на стихотворението „Жълтата гостенка“ е преведено „Жълтият гостенин“. Тази творба е оригинален поетичен дилпих на социалната мизерия. И макар че никъде не е спомената думата „туберкулоза“, от всеки стих се подразбира, че става дума именно за този бич на обществото по онова време. Преводът много точно е схванал за какво става дума. Промяната на рода идва оттам, че в арабски език „туберкулоза“ е от мъжки род — „сил“, а и синонимът на тази дума „тадаррун“ също е от мъжки род.

Заглавията „Зъботракарница“ и „Кихавица“ са преведени като „Скъръцане със зъби“ и „Кихане“ пак поради липса на съответни арабски форми.

Какво още е включено в книгата? Стихотворението „Пролетта на робите“, което е избрано и за заглавие на стихосбирката. Много прецизно е преведена сатирата „На гости у дявола“ — новаторски образец на трудно постижимата „триада“ — конкретно—национално—общочовешко. Струва ми се, че то е включено, защото дяволът се явява в него като символ—метафора, а и лукавостта у човека, която съществува от паметвека и го тласка да надхитри житейските ситуации с цената на всичко. Разбира се, ще намерим и „Червените ескадрони“, „Йохан“, „Москва“ и „Зимни вечери“ — най-популярните творби на поета, но далеч не изчерпващи цялото необикновено богатство на поезията му. За всеки българин, за всеки специалист, най-прекия път към Смирненски минава през „Червените ескадрони“. Така както, когато говорим за Ботев, на първо място е стихотворението му „Хаджи Димитър“, за Гео Милев — „Септември“, за Вапцаров — „Вяра“ и т. н. И Смирненски има своята „Вяра“. Малко поизбързвам, защото това е последното стихотворение, включено в стихосбирката, но не мога да не изкажа задоволството си, че Аид живо се интересува от българската литература и този му интерес е достоен за уважение. „Вяра“ е публикувана за първи път в списание „Наша Родина“, брой 1 от 1984 г. и е включено едва миналата 1987 г. в „Библиотеката за ученика“ от С. Пръвчанов. Стихосбирката излиза на арабски на 30. 04. 1984 г. Борис Малешевски, който е открил стихотворението казва: „Това стихотворение съдържа последната дума (на Смирненски — б. м., Л. Б.) и за последен път изразява неговата непоколебима вяра в победата на великата идея, на която той бе посветил цялото си същество.“ Такава вяра е нужна и на арабите, които водят дългогодишна борба с израелския агресор, защото ще дойде:

ден на радост, ден победен,
ден на бедния народ,
на борбата ден последен,
ден на новия живот!

⁵ З. Чолаков. Христо Смирненски. С., 1988, с. 15.

⁶ Речник на чуждите думи в българския език. С., 1982, с. 697.

Включено е и стихотворението „Юоша“. То отдавна има място в съзнанието на широките читателски кръгове, защото печели сърцата с изповедността на своя патос, а в последния куплет са събрани като във фокус и преоткрити от самия Смирненски всички ония клетвени думи за вяроност на общественото дело, на революцията, изказани в поезията ни — от „Моята молитва“ на Ботев до най-силните съвременни творби. Може би и затова М. Анд е променил заглавието, вместо „Юоша“ превежда „Младост“ („Юност“).

От Смирненски на арабски е преведено онова, което в най-голяма степен допринася да уещаме категорията „социалистически реализъм“ като нещо реално, способно да дава стимули за непрекъснато извисяване на националната духовност в условията на побеждащата социалистическа революция. Дори може да го смятаме за всичко, което не се помирива с делничното, в идейно-естетическите стремежи на българските творци, в духа на преустройството на нашето общество.

Всеки творец е неповторим посвоему, това най-много и в най-голяма степен се отнася до поетите. Затова нямаме право да изискваме Смирненски да звучи на арабски, както звучи и на български, и за арабите да представлява това, което е и за българите. Михаил Анд се е стремил, от една страна, да предаде точно на своя език стиховете на Смирненски и, от друга — да ги преведе художествено и възлущащо. Сложна задача, но се е справил сравнително добре. Някъде се налага да прави незначителни изменения, за да има стихът ритъм, напр:

и, наместо цвeтa и слънце,
тях ги дeбнe нeвoлeя нaвcъдe. . .

На арабски в буквален превод това звучи така:

и наместо цвeтe и слънце
ги дeбнe прeслeдвaнe нaвcъкдe. . .

Както се вижда, сменено е числото, наместо мн. ч. е дадено единствено, а формата „навсъдe“, която е остаряла, е дадена „навсъкъдe“. Друг пример:

и в ръцeтe ми гнeвнo трeпeри
сдбoнoсният ярoстeн млaт. . .

„Млат“ — в тълковния речник срещу тази дума е отбелязано „областно“, следователно тя не е от литературния ни език и много естествено е предадена от М. Анд с дума, която отговаря на съдържанието — „голям железен чук“. Във всяко от преведените стихотворения могат да се намерят такива отклонения, но тези неща са второстепенни и съвсем не намаляват силата на преведеното.

В Ливан (годината не е отбелязана) се появява книжка малък формат, озаглавена „Български сборник“ с подзаглавие „Песни за кръвта и розите“, в която са поместени стихове от 45 български поети, между които и от Христо Смирненски. От него са преведени „Каменарче“ и „Йохан“. И тук заглавието е „Малкият каменоделец“. Преводач е Фуад ал-Хашн.

В предговора към книгата от иракския поет Рашид Ясин е отбелязано, че Фуад ал-Хашн не знае български и първоначално стиховете са били буквално преведени, след което Фуад ал-Хашн като ги е чул как звучат на български и чрез подстрочник ги пресътворява на родния си език. Казвам пресътворява, а не превежда, защото някои от преведените стихове поразяват със своята оригиналност, със свършеното си звучене на арабски език. В такива случаи преводът е доста далече от оригинала, дори може да се каже, че това са стихове от арабски поети. Но трябва да се подчертае, че преводачът напълно е превъзмогнал затрудненията си дори и при най-трудните ритмични стъпки. Те напълно подхождат на оригинала. Това се забелязва и в моделирането, отливането на отделните думи, в смисъл, че е намерил най-точния еквивалент в арабския език. В преведените стихове е спазено в най-общи линии класическото арабско стихосложение.

В увода Фуад ал-Хашн доверява на читателите: „Какво ме привлече към българската поезия? Нейната революционност? Нейната правдивост? Или нейната фолклорна простота, извираща от зеленината и възлеществото на българското село? Или може би може би всичко заедно?“ Обикновено се казва, продължава той, че поезия не се превежда. Но аз отричам всичко това и споделям мисълта, че цената на един поет не се подбива и въобще не намалява, когато той превежда. И накрая да се захвана с превод ме насърчи и написаното от българския критик Ефрем Каранфи-

лов в предговора си към „Антология на българската поезия“ на френски език, в който се говори за трудностите, които се срещат при превода на най-хубавите произведения, и най-вече за прескачането на езиковата бариера. В това се изразява и неповторимостта на дадения творец — най-пълно и точно да предава особеностите и поетичния чар на превеждания поет и да намери подобен на себе си в другия език. В това си начинание Фуад ал-Хашн напълно е успял.

Ще добавя още, че всеки преводач преоткрива за сънародниците си дадения поет и затова невинаги текстовият еквивалент е равностоен на поетичното мировъзрение.

М. Аид и Ал-Хашн превеждат стихотворението „Йохан“. При Аид се натъкваме на някои думи, които при Смирненски липсват.

Михаил Аид:

Вечерта разпускаше черните си
коси.

Йохан откряна малката врата
на своята къшурка.

Огледа уличната пустота
и бързо (букв. като мигновени
на погледа)

прекрачи дървения праг.

Фуад ал-Хашн:

На килим от трева. . .

В градинката, потънала в мълчание,
прегръната от мрака
когато вечерта разпускаше къдрите си
от мрака почернели
незабелязано и устремено се
промъкна призрак и прекрачи
дървения праг.

Във втория превод името на Йохан дори не е споменато, добавени са и нови думи. От подстрочника за съжаление не може да се долови музикалността на арабския стих, но той звучи по-ярко, по-арабски, отколкото е този на Аид. Струва ми се, че именно такъв превод арабите биха приели по-добре. Но читателите, за които е предназначен, не разбират български и едва ли биха правили някога подобен анализ.

Както се вижда от казаното дотук, литературата е най-достъпният и най-ярък мост за сближение и опознаване на духовните ценности на народите.

Интересът на Сирия към България е огромен. Недвусмислено доказателство за това е появата на „Библиотека 1300 години България“, съдържаща 13 книги. По-голямата част от тях съдържат творби от български писатели и поети. Три от тях са изследвания на сирийски творци за България. В книжка № 9 от тази поредица, озаглавена „За страната на розите“ може да се проследи статията „Впечатления за българската литература в арабската библиотека“ от Уалид Хасан Асаад. В нея той прави разбор на част от преводната българска литература, споделя: „че никак не е лесно да се достигне до дълното и дълбините на българската литература от превода на различните образци от нея. Но всички те — продължава той — дават на арабския читател възможност да си изгради правилна представа за действителното положение на тази литература“. Асаад изказва мнение за тези, които са му направили най-силно впечатление. Между имената на Ив. Вазов, Никола Вапцаров, Пеню Пенев, Георги Джгаров и Любомир Левчев откриваме и Христо Смирненски. И тъй като настоящото изследване е посветено на преводите на Хр. Смирненски на арабски, съвсем логичен завършек на настоящото изследване ще бъде мнението на сирийския литературовед Уалид Асаад, който пише: „Този поет се разкрива със своите борчески стихотворения, които са отражение на борбите на българския народ и които поддържат прогресивния, героичен и революционен дух на българската литература. И той като останалите български поети е внесъл своя дял в борбата против капитализма и строителството на социализма. Той е писал за работниците и техните борби, за бедните и техните проблеми. Борил се е за осъществяване принципите на доброто и любовта. И ако не бе напуснал живота тъй рано, щеше да има още по-голямо значение за живота на българския народ.“

От всичко казано дотук, не можем да не бъдем благодарни и да не изкажем признателността си към Фуад ал-Хашн, Михаил Аид и Уалид Асаад, които правят близка и достъпна поезията на Хр. Смирненски за арабския читател и по този начин спомагат за нейното победоносно шествие из многомилionenния арабски свят.